

Happy School Signs: A Phenomenological Study

Reza kamalimohajer	M.A. in Educational Research, University of Tehran, Tehran, Iran
Keyvan salehi*	Assistant Professor, Curriculum Development & Instruction Methods Dept., University of Tehran, Tehran, Iran
Ali moghadamzadeh	Assistant Professor, Curriculum Development & Instruction Methods Dept., University of Tehran, Tehran, Iran
Fatemeh Jafari	M.A. in Educational Research, University of Tehran, Tehran, Iran

Abstract

As one of the leading factors shaping students' conduct, school climate can make a significant contribution to creating happiness within schools and spreading it to the society. In order to ensure that school time is associated with more happiness, it is necessary to pay more attention to this factor. Taking into account the significance of elementary education in the educational system, it is necessary to identify the signs related to the happiness of elementary school students. The present study was an attempt to identify the signs of a happy school structure based on students' perception of happy school. The Primary schools across Tehran city served as the field of study. The participants were selected through criterion sampling method. Data saturation was achieved in the 14th interview. The present qualitative article falls into the category of descriptive phenomenological studies. Semi-structured interviews and students' essays were used for data collection purposes. The collected data were analyzed through Colaizzi's method. "Code inspection and review", "eliciting and verifying the opinions of research fellows", and "long-term immersion" were used in order to increase dependability, verifiability, reliability and accuracy of the data. The findings led to identification of 32 signs, eight sub-themes and three themes namely "executive-management theme", "the school climate theme" and the "psychological factors theme". The Identified themes contribute to in-depth perception and accurate identification of happy school signs in field studies of schools. According to the results, it can be concluded that students' expectations of happy schools bears no comparison to the existing state of schools, therefore, it is increasingly important to consider immediate revisions and take premeditated measures to improve schools climate and move towards happy schools.

Keywords: Happiness, School Happiness, Primary Students, Happy School signs, Phenomenology

* Corresponding Author: keyvansalehi@ut.ac.ir

How to Cite: Kamali mohajer, R., Salehi, K., Moghaddamzade, A., & Jafari, F. (2022). Happy School Signs: A Phenomenological Study. *Educational Psychology*, 18(63), 115-147. doi: 10.22054/jep.2023.63638.3489

نشانیان مدرسه شاد: مطالعه‌ای پدیدارشناسانه

رضا کمالی مهاجر

کارشناسی ارشد تحقیقات آموزشی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

کیوان صالحی *

استادیار گروه روش‌ها و برنامه‌های آموزشی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

علی مقدم زاده

استادیار گروه روش‌ها و برنامه‌های آموزشی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

فاطمه جعفری

کارشناسی ارشد تحقیقات آموزشی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

چکیده

محیط مدرسه به عنوان یکی از مهمترین عوامل شکل‌دهنده رفتار افراد می‌تواند سهم قابل توجهی در ایجاد شادی در افراد درون مدرسه و تسری آن به جامعه داشته باشد و لازم است برای توأم کردن این زمان با شادی بیشتر، این موضوع مورد توجه بیشتری قرار گیرد. با توجه به اهمیت دوره‌ی ابتدایی در نظام آموزشی، شناسایی نشانگان مرتبط با شادی دانش‌آموزان ابتدایی ضرورت دارد؛ این پژوهش باهدف شناسایی نشانگان سازنده سازه مدرسه شاد مبتنی بر معناکاوی ادراک دانش‌آموزان از مدرسه شاد انجام شده است. میدان پژوهش، مدارس ابتدایی شهر تهران بود. شرکت‌کنندگان به روش نمونه‌گیری ملاکی انتخاب شدند. اشباع داده‌ها در چهاردهمین مصاحبه بدست آمد. این پژوهش با رویکرد کیفی، روش پدیدارشناسی و طرح توصیفی انجام گردید. داده‌ها بر اساس مصاحبه نیمه‌ساختارمند و انشاهای دانش‌آموزان گردآوری شد. داده‌ها، مبتنی بر راهبرد هفت‌مرحله‌ای گلازی تحلیل گردید. به‌منظور افزایش اتکاپذیری، تأییدپذیری، باورپذیری صحت داده‌ها، از شیوه‌های «بازرسی و بازبینی در زمان کُدگذاری»، «بهره‌گیری از نظرات همکاران پژوهشی و تأیید آن‌ها» و «درگیری طولانی مدت» استفاده شد. یافته‌ها به شناسایی ۳۲ نشانه، هشت زیرمضمون و سه مضمون شامل «مضمون اجرایی-مدیریتی»، «مضمون مربوط به محیط مدرسه»، «مضمون مربوط به عوامل روان‌شناختی» منجر گردید. مضامین شناسایی‌شده، به شناخت عمیق و تشخیص دقیق نشانگان مدرسه شاد برای بررسی میدانی مدارس کمک می‌نماید. براساس نتایج بدست آمده می‌توان نتیجه گرفت که بین انتظارات دانش‌آموزان از مدارس شاد با وضعیت موجود، فاصله دوچندانی وجود دارد، لذا بازاندیشی فوری و اقدامات هوشمندانه برای بهسازی محیطی مدارس و حرکت به سمت مدارس شاد، از ضرورتی دوچندان برخوردار است.

کلیدواژه‌ها: پدیدارشناسی، شادی، شادکامی مدرسه‌ای، دانش‌آموزان ابتدایی، نشانگان مدارس شاد

* نویسنده مسئول: keyvansalehi@ut.ac.ir

مقدمه

شادی از مهم‌ترین احساساتی است که حوزه عاطفی انسان‌ها را شکل داده و در سلامت روان و عملکرد بهینه افراد نقش بسزایی دارد (Cho et al., 2020, Kim & Kim, 2021, Sezer & Can, 2019). شادی و داشتن زندگی شاد، احساسی نسبی و وابسته به افراد باشد که برخی از آن به عنوان آرزوی اصلی خویش در زندگی یاد می‌کنند (Göksoy, 2017). برخی دیگر از اندیشمندان، بر این باورند که هیچ راهی به سوی شادی وجود ندارد، چراکه شادی خود راه است و اذعان می‌دارند که شادی مقصد یا هدف نیست، بلکه خود، مسیر سفر است. بسیاری از مردم به دنبال چیزی برای شاد شدن هستند غافل از اینکه شادی به انتخاب خود ما بستگی دارد و به چیزی وابسته نیست و می‌تواند از طریق تلاش‌های انسانی به دست آید (Mertoğlu, 2020, Calp, 2020, Jackson, 2020).

شادی و نشاط از منظر افراد مختلف، معانی متفاوتی دارد و هر فردی آن را بر اساس دیدگاه خود تعریف می‌کند (Mertoğlu, 2020, Kim & Kim, 2021, Lyubomirsky et al., 2005).

گاهی اوقات مفهوم شادی مبهم و مرموز است اما برای اغلب افراد خیلی واضح و آشکار است. بررسی‌ها نشان می‌دهد که افراد حالتی از لذت یا هیجان یا رضایتشان از زندگی را شادی تعریف می‌کنند (Argil, 2013) به نقل از محمدزاده و صالحی، (۱۳۹۴). همچنین می‌توان شادی را مترادف کیفیت زندگی یا سلامتی دانست (Veenhoven, 2010). در دنیای علم، خوشبختی ذهنی اغلب اصطلاح علمی برای شادی در نظر گرفته می‌شود (Roth et al., 2017).

(Huebner et al., 2004) شادکامی را به عنوان یک حالت مثبت فراگیر و کیفیت زندگی درک شده توسط افراد تعریف می‌کنند، اما در میان همه‌ی تعاریف ارائه شده از شادی جامع‌ترین و ساده‌ترین تعریف به این صورت ارائه شده است شادکامی احساس و تفکر مثبت یک فرد در مورد زندگی‌اش است (Diener & BiswasDiener, 2008).

در اکثر پژوهش‌های روان‌شناختی، شادکامی به عنوان مجموع عناصر شناختی و عاطفی که متشکل از واکنش‌های عاطفی افراد، میزان رضایت‌مندی از حوزه‌های مختلف زندگی و قضاوت کلی در مورد رضایت از زندگی می‌شود، تعریف شده است (Mertoğlu, 2020; Diener et al., 1999; Galinha & PaisRibeiro, 2011).

شادکامی و آموزش به طور کامل و به شدت با یکدیگر ارتباط دارند. شادکامی باید هدف آموزش باشد و آموزش خوب باید به صورت قابل توجهی به شادکامی شخصی و جمعی فراگیران کمک نماید (Noddings, 2003)؛ بنابراین با توجه به اثرگذاری عوامل عاطفی- اجتماعی و عوامل زمینه‌ای مربوط به عملکرد دانش‌آموزان در مدرسه، مدیران و متخصصان آموزشی نه تنها به پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان بلکه به شادکامی تحصیلی آنان نیز باید توجه نمایند.

افرادی که احساس ارزش و موفقیت می‌کنند و انگیزه مثبت دارند و خود را در یک محیط اجتماعی و جسمی مثبت می‌بینند سطح اضطراب کمتری را تجربه می‌کنند و احساس می‌کنند درک شده و از حمایت برخوردار شده‌اند؛ این موضوع زمینه‌ای را فراهم می‌کند تا با محیط‌های اجتماعی خود سازگار شده و از زندگی مثبتی نیز برخوردار شوند (عابدی و صالحی، ۱۴۰۱؛ AlBataneh et al., 2021). دانش‌آموزانی که اجتماعی و فعال‌اند، کمتر خجالتی، عصبانی و احساساتی هستند، شادی بیشتری دارند. رابطه‌ای قوی بین شادی و فعالیت وجود دارد به خصوص در محیط و بافت مدرسه ایجاد شرایطی که موجب تقویت یادگیری فعال، بازی فعال و تعاملات اجتماعی مثبت در میان کودکان می‌شود، راه بسیار خوبی برای تجربه شادی توسط کودکان است (Klassen & Holder, 2010).

نظام‌های آموزشی توسط بزرگسالان برای کودکان طراحی شده‌اند، اما کودکان چگونه می‌توانند در این نظام‌ها شاد باشند؟ نظام‌های آموزشی به منظور ارتقای شادی و رفاه باید برای نقاط قوت و استعدادها منحصراً به فرد دانش‌آموزان اهمیت و ارزش بیشتری قائل باشند چراکه با توجه به مفاد گزارش سالیانه جهانی شادی که هلیول، لایارد و ساکس در سال 2015 منتشر کردند، مدارس که شادی دانش‌آموزان را در اولویت قرار می‌دهند، قابلیت اثربخشی بیشتر، نتایج آموزشی بهتر و دستاوردهای موفقیت‌آمیزتری در زندگی یادگیرنده را دارند (Layard & Hagell, 2015).

به‌رغم اهمیت موفقیت تحصیلی به عنوان یک هدف آموزشی ارزشمند، اگر بخش مهمی از دانش‌آموزان از جو مدرسه یا یادگیری خود ابراز نارضایتی داشته باشند و از بودن در محیط مدرسه لذت نبرند، این امر تحقق نیافته و ضرورت بهبود شرایط و تجدیدنظر در برنامه‌ها برای ایجاد تغییر و تحول آموزشی دوچندان می‌گردد (Barth, 2001).

پژوهش‌ها در حوزه شادکامی نشان داده است که بین شادکامی و پیشرفت تحصیلی رابطه وجود دارد. دانش‌آموزان که دارای بالاترین میزان شادکامی بودند، رتبه‌های بهتری در دوره‌های درسی و نمرات بالاتری در آزمون‌ها داشتند (Smith, 2010)؛ Raterink, 2002؛ بنابراین شادکامی عاملی است که نباید در نتایج آموزشی و دستاوردهای دانش‌آموزان در مدرسه نادیده گرفته شود.

با توجه به حساسیت سنین کودکی و نوجوانی، توجه به ایجاد محیطی شاد، از اهمیت دوچندانی برخوردار است؛ شاد زیستن برای کودک به اندازه تغذیه خوب، محبت کردن و حفاظت از او اهمیت دارد، زیرا سلامت روانی، فیزیکی و جسمانی او را تأمین می‌کند (صفاری، ۱۳۹۶)، بچه‌های شاد در مدرسه بیشتر قادر به یادگیری هستند زیرا خواب بهتری دارند و اغلب سیستم ایمنی سالمی نیز دارا می‌باشند. دانش‌آموزان شاد سریع‌تر یاد می‌گیرند و خلاقانه‌تر فکر می‌کنند. آن‌ها در مواقع شکست دارای انعطاف بیشتری هستند. بچه‌های شاد روابط قوی‌تر دارند و راحت‌تر دوستان جدید پیدا می‌کنند (Lahey, 2016). متخصصان معتقدند که دانش‌آموزان امروزی به‌منظور تعامل در عصر جدیدی از پیشرفت‌های فناورانه، آگاهی‌های زیست محیطی و جهانی شدن، نیاز به خلاقیت و سایر مهارت‌های مورد نیاز «قرن بیست و یکم» دارند (Pink, 2005, Rotherham & Willingham, 2009). پژوهشگران نیز اظهار می‌دارند که شادی بر تفکر خلاق تأثیر می‌گذارد و افراد شاد می‌توانند ایده‌های جدید بسیار زیادی را تولید کنند و از تجربه‌های جدید لذت ببرند (Mertoglu, 2020, Argyle, 2001, Meyers, 2002).

دوران کودکی و نوجوانی فرصت‌هایی را برای توسعه پایه‌های سلامت روان و جلوگیری از مشکلات روانی فراهم می‌کند و مدرسه یک وسیله مهم است که می‌تواند موجبات آن را فراهم نماید (MartinKrumm, 2018). مدارس نه تنها مکانی برای کسب مهارت‌های علمی توسط دانش‌آموزان هستند، بلکه محیطی اجتماعی هستند که کودکان می‌توانند توانایی‌های اجتماعی و احساسی خود را نیز در آن رشد و پرورش دهند (OECD, 2017)؛ بنابراین مدرسه یکی از مهم‌ترین نهادها برای تسهیل پیشرفت مادام‌العمر و سلامت ذهنی کودکان است (Long & Huebner, 2014, Park, 2004). شادکامی مدرسه‌ای عبارت است از اینکه دانش‌آموزان زندگی مدرسه‌ای خود را از لحاظ ذهنی چگونه ارزیابی می‌کنند و به لحاظ عاطفی چگونه تجربه می‌کنند (Tian, 2008).

واضح است که مدرسه شاد برای شکوفایی استعداد‌های دانش‌آموزان و یادگیری اثربخش بسیار با اهمیت است و علاوه بر اینکه موجب موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان می‌شود منجر به ارتقای مهارت‌های زندگی مانند روابط سالم با دیگران، موفقیت مادام‌العمر و خودشکوفایی آنان نیز می‌گردد. در طرف مقابل کاهش شادی در مدرسه می‌تواند منجر به افت تحصیلی، تنهایی، افسردگی، اعتیاد به مواد مخدر و کاهش روابط با دوستان شود (Sezer & Can, 2020).

مدرسه شاد دارای ویژگی‌های زیادی است که از آن جمله می‌توان به داشتن مدیر شاد و مثبت‌نگر، معلمان شاد با آموزش‌های لذت‌بخش، دانش‌آموز محوری، ارتباط صمیمی میان دانش‌آموز با معلم و هم‌کلاسی‌ها، کلاس‌های تمیز، دارای رنگ و نور مناسب و دارای فضایی مناسب برای یادگیری، حیاط سبز، دارای زمین بازی و زیبا، برگزاری مراسم‌ها، مسابقات و جشن‌های شادی‌بخش، برگزاری کلاس‌های ورزشی و هنری، مشارکت دادن دانش‌آموزان در فعالیت‌های گروهی، (شمیری و دستوری، ۱۳۹۶) (Engels et al., 2004 Wolk,) (Sezer & Can, 2019, 2008, Talebzadeh & Samkan, 2011).

مدرسه شاد برای دانش‌آموزان مزایای از جمله نمرات بالاتر در آزمون‌های میزان‌شده و موفقیت تحصیلی بهتر، رفتار انضباطی مناسب، بهبود سلامت روانی و جسمی را به ارمغان می‌آورد (Suldo & Shaffer, 2008; Tian et al., 2015).

مدرسه شاد، مکانی است که همگان در آن احساس تعلق به آنجا را دارند (Mertoğlu, 2020)، جایی که در آن احساس خوشایندی، رضایت خاطر، امنیت دارند و می‌توانند خودشان باشند. این مسئولیت جمعی دانش‌آموزان، معلمان، والدین و مسئولان مدرسه است که محیطی دوست‌داشتنی و شاد در مدرسه ایجاد کنند، هم‌چنین ضروری است که برنامه درسی مدرسه به گونه‌ای تنظیم شود که مدرسه را به مکانی شاد تبدیل کند، مکانی که دانش‌آموزان در آن لذت یادگیری را بچشند (Calp, 2020). علی‌رغم ارتباط شادکامی مدرسه‌ای با عملکرد تحصیلی و رشد روان‌شناختی بلندمدت دانش‌آموزان مطالعات کمی به این موضوع پرداخته‌اند (Huebner, 2010).

نظر به این که مطالعات صورت گرفته در حوزه سلامت روان به خصوص در دوره ابتدایی، در مقایسه با مطالعاتی که زمینه‌های پیشرفت تحصیلی و موفقیت تحصیلی را در بر می‌گیرند، در کفه سبک‌تر ترازوی مطالعات آموزشی قرار می‌گیرد و با توجه به اهمیت

روزافزون سلامت روان و نگرش‌های مثبت در دنیای امروز، می‌توان گفت یکی از اهمیت‌هایی که برای این پژوهش متصور است، افزودن اطلاعاتی هر چند اندک در این حوزه است، بنابراین در این پژوهش در پی این بودیم تا با استفاده از روش پدیدارشناسانه تصویری زنده و ملموس از جهان مدرسه و دانش‌آموزان ارائه دهیم، از طرفی دیگر تلاش نمودیم وارد زندگی روزمره تحصیلی دانش‌آموزان شویم و نیازها، علایق و مسائل مرتبط با شادکامی آنان را از زبان خودشان بشنویم و نشانگرها و عوامل تاثیرگذار بر شادکامی مدرسه‌ای را بشناسیم تا در آینده با در نظر گرفتن این نشانگرها در ایجاد مدارس جدید، مدارس با کیفیت‌تری را برای دانش‌آموزان بنا کنیم که ره‌آورد آن ارتقای شادکامی مدرسه‌ای و در نتیجه ارتقای عملکرد تحصیلی و اجتماعی دانش‌آموزان خواهد بود، به امید آنکه مورد توجه سیاست‌گذاران و تصمیم‌سازان قرار گیرد و به شادتر شدن فضای مدرسه بینجامد. این پژوهش به دنبال پاسخ به این سؤال است که براساس ادراک دانش‌آموزان دوره ابتدایی شهر تهران، یک مدرسه شاد چه نشانه‌هایی دارد؟

روش^۱

در پژوهش حاضر تلاش شد تا با اتخاذ رویکردی کیفی و با معناکاوی در ادراک دانش‌آموزان، نشانگان مدرسه شاد شناسایی و بازنمایی گردد. در مطالعات پدیدارشناسی، تلاش می‌شود تا معنای هر پدیده یا مفهوم از نظر گروهی از افراد شناسایی و بازنمایی گردد (بازرگان، ۱۳۹۵). از آنجایی که در این مطالعه، بدون اعمال استنباط‌های شخصی پژوهشگران و صرفاً با استفاده از روایت‌های دانش‌آموزان، داده‌ها گردآوری و تحلیل شده‌است، از نوع پدیدارشناسی توصیفی است. روش انتخاب شرکت‌کنندگان، هدفمند از نوع ملاکی است و حجم آن نیز مبتنی بر اشباع داده‌ها سؤال‌های تحقیق تعیین گردید.

برای واکاوی ادراک دانش‌آموزان از شادکامی مدرسه‌ای، از یک مقیاس تک‌سوالی که از دانش‌آموزان خواستیم تا به صورت انشاگونه در برگه‌هایی که به آنها داده شد شرح‌دهند که "چه چیزی باعث می‌شود در مدرسه شاد شوند"، استفاده شد. این گام برای تمام دانش‌آموزان کلاس‌های انتخاب‌شده انجام شد. پس از پایان این گام، از هر کلاس دو دانش‌آموز برای انجام مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته و شرح مطالب نوشته شده انتخاب کردیم و در کتابخانه مدرسه با آنها مصاحبه انجام دادیم. استفاده از مصاحبه نیمه ساختاریافته

به این علت بود که علاوه بر آنکه امکان تبادل افکار و نظرات وجود دارد، می‌توان بحث و موضوع مصاحبه را در جهت دستیابی به اهداف پژوهش هدایت نمود. همچنین در طول فرآیند مصاحبه، امکان مشاهده نمودهای ظاهری احساسات دانش‌آموزان درباره موضوع پژوهش نیز وجود داشت. مصاحبه، امکان بررسی موضوع‌های پیچیده، پیگیری پاسخ‌ها یا پیدا کردن علل آن و اطمینان یافتن از درک سؤال از سوی فرد را فراهم می‌سازد (سرمد و همکاران، ۱۳۹۰)؛ لذا پاسخ‌های دانش‌آموزان را پیگیری نموده و با تعریف مجدد سؤال‌ها، تلاش شد تا ابهام‌ها را رفع نماید. به منظور رعایت اخلاق در پژوهش، قبل از انجام مصاحبه، به شرکت‌کنندگان در رابطه با هدف پژوهش، محرمانه بودن نام و اطلاعات هویتی آگاهی‌های لازم داده شد.

نگارش مقالات به روش کیفی، متضمن گزارش داده‌های متنی (نه عددی) است و به وسیله لغات، موضوعات و نوشته‌ها مشخص می‌شود. اغلب از نقل قول‌های مستقیم شرکت‌کنندگان استفاده می‌شود و اغلب از ضمیر اول شخص مفرد، یا در اصطلاح «صدای فعال»^۱ استفاده می‌شود. چنین صدایی منجر به اطمینان بیشتر می‌شود (ابوالمعالی، ۱۳۹۱). در پژوهش حاضر سعی گردید، این ویژگی‌ها در نگارش مورد توجه ویژه قرار گیرد.

بعد از گردآوری متن‌های انشاگونه تکمیل شده توسط دانش‌آموزان به تحلیل پرداختیم. همچنین بلافاصله بعد از انجام هر مصاحبه، برای تعدیل و تکمیل مطالب یادداشت‌شده، به کدگذاری با استفاده از راهبرد هفت مرحله‌ای گلایزی^۲ اقدام گردید. بدین‌منظور متن مصاحبه‌های پیاده شده به دقت خوانده و عبارات مهم آن مشخص گردید و معنای هر عبارت مهم به صورت کُد یادداشت گردید و کُدهایی که به لحاظ مفهومی با یکدیگر مشابه بودند به صورت طبقه‌ای در آمد و برای هر طبقه نامی در نظر گرفته شد سپس با ادغام طبقات مختلف براساس مفاهیم مشترک، دسته‌های کلی تری ایجاد شد و در نهایت نتایج به صورت توصیف کاملی از پدیده مورد مطالعه باهم ترکیب گشت و در قالب مضمون و زیرمضمون و نشانگان سازماندهی شد. در ادامه و به منظور اعتباریابی نشانگان، مضامین و زیرمضامین استخراج شده، یافته‌ها در اختیار شرکت‌کنندگان قرار گرفت و تعدیل مواردی محدود، یافته‌ها مورد تأیید قرار گرفت تا بیانگر عمق معنای بیان‌شده توسط شرکت‌کنندگان باشد (شریفی و همکاران، ۱۳۹۴). میدان پژوهش، مدارس ابتدایی شهر تهران است که در سال ۱۳۹۷ داده‌ها گردآوری

1. active voice

2. Colaizzi-keen

گردید. شرکت کنندگان شامل دانش آموزان دوره دوم ابتدایی مناطق ۲، ۶ و ۱۵ شهر تهران است. بدین گونه که از هر منطقه، چهار مدرسه با توجه به مناطق جغرافیایی و کیفیت مدارس متفاوت، از مناطق شمالی ۴ مدرسه، از مناطق مرکزی ۴ مدرسه و از مناطق جنوب شهر نیز ۴ مدرسه و به صورت (۲ مدرسه دخترانه و ۲ مدرسه پسرانه) انتخاب شدند و با تعدادی از دانش آموزان پایه‌های چهارم و پنجم و ششم مصاحبه‌های کتبی و شفاهی انجام گرفت. از شرکت کنندگان در تحقیق خواسته شد تا براساس تجربیات خود به این سؤال پاسخ دهند که نشانگان مدرسه شاد چیست؟ گردآوری داده‌ها به وسیله انشاها و مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته، هدایت شد. مصاحبه نیمه ساختاریافته، هنگامی استفاده می‌شود که مصاحبه‌گر از قبل، شناخت جامعی درباره موضوع و ویژگی‌های پاسخ‌دهندگان داشته باشد. همچنین علاقه‌مند به کسب مجموعه اطلاعات بنیادی مشابهی درباره موضوع باشد یا لازم باشد نمونه بزرگی از پاسخ‌دهندگان بررسی شوند (دلاور، ۱۳۹۶). اشباع نظری در چهاردهمین مصاحبه بدست آمد. تلاش پژوهشگر در اجرای هر مصاحبه بر آن متمرکز بوده تا داده‌های کیفی به صورت مستقل و اکتشافی به دست آید و نتایج آن بدون چارچوب قبلی مورد تحلیل قرار گیرد. برای رواسازی پروتکل مصاحبه و پرسش‌های آن با تنی چند از معلمان و مدیران و نیز صاحب‌نظران حوزه پژوهش‌های کیفی مشورت شد و بعد از اعمال نظرات اصلاحی ایشان و اجرای نمونه مقدماتی، نسخه نهایی برای انجام مصاحبه‌ها آماده گردید. برای تحلیل داده‌ها، اقداماتی نظیر مرور یادداشت‌های تدوین شده بالافاصله بعد از انجام هر مصاحبه برای تعدیل و تکمیل مطالب یادداشت شده و همچنین تحلیل با استفاده از راهبردهفت مرحله‌ای گلازیری و نرم‌افزار MAXQDA انجام شد. به منظور افزایش اتکاپذیری، تأییدپذیری، باورپذیری صحت داده‌ها، از شیوه‌های «بازرسی و بازبینی در زمان گدگذاری»، «بهره‌گیری از نظرات همکاران پژوهشی و تأیید آن‌ها» و «درگیری طولانی مدت» استفاده شد.

یافته‌ها

یافته‌ها به شناسایی ۳۲ نشانه، ۸ زیرمضمون و ۳ مضمون شامل «مضمون اجرایی-مدیریتی»، «مضمون مربوط به عوامل محیطی مدرسه» و «مضمون مربوط به عوامل روان‌شناختی» منجر گردید. در ادامه بخشی از داده‌های تحلیل شده در قالب جدول ۱ آورده شده است:

جدول ۱. زیرمضامین، مضامین و نشانگرها

مضمون‌ها	زیرمضمون‌ها	نشانه‌ها
	فعالیت‌های فرهنگی (معاون پرورشی)	اردو و بازدیدهای علمی برگزاری جشن‌های متنوع در مدرسه مسابقات ورزشی ماهانه
	فعالیت‌های کادر اجرایی مدرسه (مدیر مدرسه و معاونین)	زیاد صف نایستادن پخش موسیقی شاد در زنگ تفریح فرم مدرسه خوش رنگ و زیبا گرفتن جایزه‌های مختلف زنگ ورزش کنترل قلدری در مدرسه
اجرائی - مدیریتی		متنوع بودن خوراکی بوفه و دادن تغذیه رایگان
	فعالیت‌های کادر آموزشی	معلم خوششرو و خوش اخلاق عدالت توزیعی در تخصیص مسئولیت به دانش‌آموزان انجام فعالیت‌های گروهی در درس‌ها ندادن تکالیف زیاد فعالیت‌های هنری و درست کردن کاردستی تدریس همراه با نمایش و داستان و فیلم و بازی
	امکانات فیزیکی مدرسه	امکانات ورزشی مناسب کلاسهای هوشمند و استفاده از فناوری اطلاعات سیستم سرمایشی و گرمایشی داشتن کمد شخصی در مدرسه داشتن آزمایشگاه و اجازه استفاده از آن کتابخانه مجهز و بزرگ با کتابهای نو
محیطی		
	شاداب سازی ظاهری مدرسه	رنگ‌های روشن و شاد برای کلاس‌ها و سالن مدرسه پرده‌های مناسب و زیبا برای کلاس‌ها فضای سبز و گذاشتن گلدان در کلاس‌ها
	وضع بهداشتی مدرسه	تمیزبودن سرویس بهداشتی و مجهز بودن (آبگرم، مایع دستشویی، درهای درست) تمیز بودن کلاس‌ها و حیاط مدرسه
	خود دانش‌آموز	یادگیری مطالب جدید موفقیت در امتحان
روان‌شناختی	دوستان دانش‌آموز	داشتن دوستان زیاد بازی کردن با دوستان و همکلاسی‌ها حمایت دوستان

در جدول ۱ مضمون‌ها و زیر مضمون‌ها و نشانه‌ها آورده شده است و در ادامه به اختصار و با استفاده از روایت‌های مشارکت‌کنندگان تبیین شده است:

الف) مضمون اجرائی - مدیریتی: مضمون اجرائی مدیریتی به ویژگی‌هایی اشاره دارد که در آن عوامل اجرائی مدرسه از قبیل مدیر و معاونین و معلمین می‌توانند نقش زیادی در آن داشته باشند، در تحلیل کیفی مصاحبه‌ها و متن‌انتهای دانش‌آموزان این عامل تاکید از اهمیت بالایی برخوردار بود چرا که در هر مصاحبه یا انشا حداقل یک مورد به آن اشاره شده بود. عامل مدیریتی از زیر مضامین بیشتری هم نسبت به سایر عامل‌ها برخوردار بود که این هم می‌تواند نشانگری برای اهمیت این ویژگی از منظر دانش‌آموزان باشد. در ادامه هریک از زیر مضامین و نشانه‌های مربوط به هر زیرمضمون و بعضی از نقل‌قول‌ها و روایت‌های دانش‌آموزان آورده شده است.

۱) فرهنگی: عوامل فرهنگی در شاداب‌سازی مدارس نقش بسیار زیادی دارد و تقویت عوامل فرهنگی در مدارس از قبیل برگزاری کلاس‌های موسیقی، برگزاری جشن‌ها همراه با شادی و سرور می‌تواند در شاداب‌سازی مدارس و فراهم کردن محیطی سالم به منظور یادگیری بهتر دانش‌آموزان تأثیر بسیار زیادی داشته باشد. در ادامه نشانگرهای این مضمون آورده شده است:

- اردو و بازدیدی‌های علمی: اردو و بازدید از مراکز علمی، تفریحی، سینما و سایر بازدیدها بخشی از مهم‌ترین فعالیت‌های پرورشی مدرسه هستند، در بسیاری از مصاحبه‌ها و انشاهای دانش‌آموزان موضوع اردو ذکر شده بود، یکی از دانش‌آموزان در متن انشای خود نوشته بود: «مدرسه ما وقتی ما را به اردو می‌برد باعث شادی من می‌شود، رفتن به اردوی تفریحی نه اردوی درسی باعث شادی من می‌شود، من دوست دارم به اردوی بیشتری برای درس خواندن به مدرسه بیایم.»

- برگزاری جشن‌های متنوع در مدرسه: جشن‌ها و مراسم‌هایی که در مدرسه برگزار می‌شود از جمله جشن تکلیف، مراسم روز دانش‌آموز و سالگرد پیروزی انقلاب اسلامی می‌تواند در شادی دانش‌آموزان نقش پررنگی داشته باشند، در این گونه مراسم‌ها چون خود دانش‌آموزان در برگزاری جشن کمک می‌کنند و اجرای برنامه‌ها به عهده خودشان است، لذت می‌برند و ساعاتی را در کنار دوستان خود شاد هستند. یکی از

دانش آموزان می‌گویند: «در جشن تکلیف به من خیلی خوش گذشت چون نمایش اجرا کردند».

دانش آموز دیگری می‌گوید: «لطفاً برنامه‌های مدرسه را بیشتر کنید و جشن‌ها را زیاد کنید. امسال فقط یک بار جشن داشتیم، این خیلی کم است. پس برنامه‌هایی که باعث شادی می‌شود را بیشتر کنید».

– مسابقات ورزشی ماهانه: برگزاری مسابقات در مدرسه می‌تواند به اجاد فضای شادی بخش در مدرسه کمک کند، این مورد نیز از جمله مواردی است که دانش آموزان زیادی به آن اشاره داشتند، مثلاً یکی از دانش آموزان پسر پایه پنجمی می‌گفت: «در مدرسه ما فقط بعضی از دانش آموزان می‌توانند در مسابقات شرکت کنند و من و بقیه دانش آموزان نمی‌توانیم، اگر بشود همه دانش آموزان شرکت کنند بهتر بود» یا دانش آموز دیگری می‌گفت: «برای مسابقات از دانش آموزان پایه‌های بالاتر انتخاب می‌کنند و دوست دارم من و دوستانم هم در مسابقات مدرسه شرکت کنیم!»؛ بنابراین مدیر و معاون پرورشی باید این مورد را در نظر داشته باشند که بین دانش آموزان تبعیضی قائل نشوند و همه دانش آموزان فرصت شرکت در مسابقه را داشته باشند».

۲) کادر مدرسه: موارد مرتبط با کادر مدرسه به شرح زیر بیان شده است:

– زیاد صف نایستادن: در طی مصاحبه و انشاهای، تعدادی از دانش آموزان به این عامل اشاره داشتند، مدت زمان طولانی که دانش آموزان در صف می‌ایستند آنها را خسته می‌کند، هم چنین زیر آفتاب ایستادن برای دانش آموزان موضوع بسیار ناراحت کننده‌ای بود. در خصوص این نشانه نظر محقق این است که باید برنامه‌هایی که در صف اجرا می‌شود برنامه‌های مفرح باشد و خود دانش آموزان در صف برنامه اجرا کنند تا برنامه صبحگاهی لذت بخش و مفرح باشد و اگر آفتاب موجب اذیت دانش آموزان می‌شود، زمان برنامه صبحگاهی را کوتاه کنند تا دانش آموزان اذیت نشوند. یکی از دانش آموزان می‌گوید: «من و بعضی از بچه‌ها از ایستادن در صف خوشمان نمی‌آید چون توی آفتاب می‌مانیم».

– پخش موسیقی شاد: پخش موسیقی شاد از جمله مواردی بود که تقریباً اکثر دانش آموزان به آن اشاره داشتند. موسیقی شاد و مجاز به انسان آرامش می‌بخشد، برای

دانش آموزان هم موسیقی شاد و مناسب سن آنها بسیار ایده جذابی است تا دانش آموزان از زنگ تفریح و حضور در جشن‌های مدرسه لذت ببرند و برای آن‌ها کسل‌کننده نباشد. یکی از دانش آموزان می‌گوید: «من در حیات مدرسه مشغول بازی با دوستانم بودم که یک دفعه صدای آهنگی از حامد همایون آمد. همه بچه‌ها بالا و پایین می‌پریدند و با آهنگ همخوانی می‌کردند. همه بچه‌ها آهنگ‌های حامد همایون را حفظ بودند».

- فرم مدرسه خوش رنگ و زیبا، در طی حضور محقق در مدارس مشاهده شد که اکثر فرم‌های دانش آموزان رنگ تیره (قهوه‌ای، مشکی و آبی) دارند و رنگ‌های شاد مثل (صورتی، سبز، قرمز) خیلی کمتر به چشم می‌خورد، این موضوع در مصاحبه و انشاها نیز اشاره شده بود، همانطور که پوشیدن یک لباس رنگی ما بزرگترها را شاد می‌کند، پوشیدن فرم مدرسه رنگی و زیبا دانش آموزان را نیز خوشحال می‌کند. یکی از دانش آموزان در متن خود نوشته بود: «دوست دارم فرم مدرسه قشنگ‌تری داشته باشیم، مثلاً رنگ قرمز یا صورتی».

- کنترل قلدری در مدرسه: یکی از عواملی که مدیران و معاونین مدارس باید به آن توجه ویژه‌ای داشته باشند، کنترل قلدری در مدارس است، ترس مانع رشد شکوفایی انسان است، همانطور که برای همه انسان‌ها امنیت جزء نیازهای اولیه و ضروری است، امنیت دانش آموزان در مدرسه نیز باید توسط مدیر و معاونین برای همه دانش آموزان فراهم باشد، تا همه دانش آموزان بتوانند در محیطی آکنده از دوستی و محبت به تحصیل خود ادامه دهند. یکی از دانش آموزان پایه چهارمی می‌گفت: «دانش آموزان پایه‌های بالاتر مثل کلاس پنجمی‌ها و ششمی‌ها به ما زور می‌کنند، چون فکر می‌کنند ما بزرگترین باید هرکاری که اونا می‌کنند انجام بدیم، لطفاً مدیر و معاونین کاری کنند».

- زنگ ورزش: بدون شک ورزش یکی از دروسی است که دانش آموزان به آن علاقه زیادی دارند و از گفت و شنود با دانش آموزان کاملاً می‌توان فهمید که چقدر برای زنگ ورزش لحظه شماری می‌کنند و اصرار دارند زنگ ورزش‌شان از یک روز در هفته به دو روز افزایش یابد اما در حال حاضر زنگ ورزش یکی از مظلوم‌ترین دروس در مدارس به شمار می‌رود به گونه‌ای که اکثر معلمان در هر درسی که نسبت به بودجه بندی آن درس عقب‌تر هستند، از زنگ ورزش برای جبران این کاستی استفاده می‌کنند. یکی از دانش آموزان در انشای خود نوشته بود: «من دوست دارم به زنگ ورزش،

ورزش‌های رزمی و پینگ‌پنگ هم اضافه شود». یکی از دانش‌آموزان می‌گوید: «وقتی روزهای ورزش دیگر کلاس‌ها می‌رسد، وقتی صدای جیغ زدنشان می‌رسد و حتی وقتی که خودمان می‌رویم ورزش آنقدر بهمان خوش می‌گذرد که نمی‌توانیم شادی نکنیم». دانش‌آموز دیگری می‌گوید: «به نظر من یک مدرسه شاد باید یک برنامه ورزش عالی و مجهز داشته و بسیار به ورزش برویم مثلاً زنگ ورزش چهار ساعت باشه».

متنوع بودن خوراکی‌های بوفه و تغذیه رایگان: خوراکی‌هایی که در بوفه‌ی مدرسه توزیع می‌شوند، اغلب مورد پسند دانش‌آموزان نیستند، به نظر محقق اگر در ابتدای سال از دانش‌آموزان نظرسنجی کرده که دوست دارند چه خوراکی‌هایی در بوفه مدرسه قرار بگیرد، آن‌ها شاد و خرسند خواهند شد، چرا که استفاده کنندگان از بوفه مدرسه خود دانش‌آموزان هستند پس باید بوفه مدرسه آن چیزی باشد که خودشان می‌پسندند. یکی از دانش‌آموزان در متن انشای خود نوشته بود: «من دوست دارم خوراکی‌های بوفه را وقتی می‌خواهند بخرند از ما هم نظر بخواهند».

گرفتن جایزه‌های مختلف: همانطور که هدیه دادن و برنده شدن در قرعه‌کشی و پاداش برای کار مثبتی که انجام داده‌ایم ما را خوشحال می‌کند، دانش‌آموزان هم از گرفتن جایزه خوشحال می‌شوند، بسیاری از دانش‌آموزان اشاره کرده‌اند که ما در مدرسه کمد جوایز داریم ولی نمی‌توانیم از آن استفاده کنیم، یا کارت‌های تشویقی که به ما می‌دهند امتیازش خیلی کم است و باید انتظار زیادی بکشیم که بتوانیم جایزه‌ای را با کارت تشویق خریداری کنیم، در متن انشای یکی از دانش‌آموزان این جمله آمده بود که «خیلی چیزها می‌تواند در زندگی مرا خوشحال کند، مثلاً وقتی که من و دوستان گروه سرودم جایزه گرفتیم من خوشحال شدم و این کار مدیران مدرسه بود که نقشه کشیده بودند که ما را خوشحال کنند یا وقتی که در کلاس جشن می‌گیریم، شیرینی می‌خوریم، میوه می‌خوریم و... کادو می‌گیریم؛ جایزه‌های قشنگ هم می‌گیریم. من و دوستانم از وابستادن در صف خوششان نمی‌آید، چون توی آفتاب می‌مانیم». این مورد هم یکی از موارد مهمی است که عوامل مدیریتی مدرسه باید توجه کنند.

تناسب فضای کلاس با تعداد دانش‌آموزان: در بسیار از مدارس شهر تهران تعداد زیادی از دانش‌آموزان در یک کلاس حضور دارند، البته مسائلی از قبیل کمبود نیروی آموزشی دلیل این مشکل است که باید توسط عوامل بالادستی مورد بررسی قرار گیرد، در

مدرسه‌ای که تعداد دانش‌آموزان یک کلاس ۴۰ نفر با یک معلم باشد، معلم نمی‌تواند به همه دانش‌آموزان توجه کافی داشته باشد، همه دانش‌آموزان نمی‌توانند در یک روز در مسائل آموزشی و حل تمرین‌ها مشارکت کنند و یادگیری دانش‌آموزان کمتر می‌شود و این موضوع به مراتب بر شادی دانش‌آموزان تأثیر می‌گذارد. کی از دانش‌آموزان در متن انشای خود نوشته بود: «اگر تعداد بچه‌ها کمتر بود مدرسه بهتری می‌شد. اگر در یک نیمکت دو نفر می‌نشستند شادی بخش و آرام بود». دانش‌آموز دیگری نوشته بود: «میزهای ما کوچک است و اگر میزهای یک نفره داشتیم خیلی شاد می‌شدم».

– مناسب بودن نیمکت‌ها: نیمکت‌های سالم و راحت نیز از جمله مواردی بود که دانش‌آموزان در مصاحبه به آن اشاره کردند، زمان زیادی از ساعاتی که دانش‌آموزان در مدرسه حضور دارند، بر روی نیمکت‌ها سپری می‌شود، بنابراین اگر نیمکت‌ها سالم باشد می‌تواند این زمان را با شادی همراه کند. یکی از دانش‌آموزان می‌گوید: «صندلی‌ها هم سخت هستند، صندلی باید نرم باشد تا دانش‌آموز هنگام درس‌آزیت نشود».

۳) فعالیت‌های کادر آموزشی: یکی دیگر از عوامل تأثیرگذار بر شادکامی دانش‌آموزان کیفیت فعالیت‌های کادر آموزشی به ویژه کیفیت تدریس و اخلاق معلم است. امروزه بیشتر روان‌شناسان تربیتی معتقدند که معلمان مدرسه در شادکامی دانش‌آموزان دارای نقش مهمی هستند. معلم با محبت و توجه خود به دانش‌آموزان، آنان را در مسیر صحیح هدایت می‌کند و شادی آنان را دوچندان کند.

– معلم خوش‌رو و خوش‌اخلاق: یک معلم خوش‌اخلاق در کلاس می‌تواند تا حد زیادی انگیزه دانش‌آموزان را برای حضور در مدرسه و درس خواندن افزایش دهد.

یکی از دانش‌آموزان می‌گوید: «از صبح که بلند می‌شوم با اشتیاق کامل به مدرسه می‌روم و با خوشحالی وارد حیاط مدرسه می‌شوم. اولین خوشحالیم قبل از ورود به کلاس دیدن دوستانم و صحبت کردن با آنهاست. دومین خوشحالیم دیدن خانم معلم است چون وقتی او را می‌بینم شادی و خوشحالی در دلم گل می‌کند و تا شب انرژی مثبت دارم». یکی دیگر از دانش‌آموزان می‌گوید: «دوست دارم با معلمم راحت باشم و راحت با او صحبت کنم و به ما بی‌احترامی نکند و ما را نزند. دوست دارم در حیاط مدرسه با معلم فوتبال بازی کنم. این‌ها باعث خوشحالی من می‌شود».

یکی از دانش‌آموزان دیگر می‌گوید: «وقتی که معلم دارد درس ریاضی را برای ما توضیح می‌دهد و من با دقت محو صحبت‌های او می‌شوم و می‌فهمم که ریاضی درس شیرین و پر مفهومی است، وقتی پای تخته معلم من را برای تمرین صدا می‌زند، من خیلی خوشحال می‌شوم و با اشتیاق می‌روم و تمرین را حل می‌کنم».

- داشتن مسئولیت، عدالت توزیعی در تخصیص مسئولیت به دانش‌آموزان: دادن مسئولیت به دانش‌آموزان یکی از مواردی است که یک معلم خوب و آشنا با مسائل روان‌شناسی می‌تواند به خوبی در کلاس مدیریت کند. یک معلم آگاه می‌داند که اگر تنها به یک دانش‌آموز توجه کند و به بقیه دانش‌آموزان کلاس توجه نداشته باشد، این می‌تواند تأثیر منفی بر اعتماد به نفس آنها داشته باشد و گاهی حتی می‌تواند علاقه‌ی دانش‌آموز را از درس خواندن رویگردان کند. یکی از دانش‌آموزان می‌گوید: «دوست دارم معلم ماهمه ی کارها را به یک نفر نگوید. دانش‌آموز دیگر می‌گوید: وقتی مسئولیت می‌دهند احساس می‌کنی که باید از کلاست مراقبت کنی».

- انجام فعالیت‌های گروهی در درس‌ها: یک معلم خبره و آگاه می‌داند که اگر درس‌ها را به صورت فعالیت‌های گروهی به دانش‌آموزان بیاموزد، هم مهارت‌های گروهی آنان را تقویت کرده و دانش‌آموزان را اجتماعی‌تر به بار بیاورد و هم اینکه دانش‌آموزان می‌توانند در فعالیت‌های گروهی با همفکری هم کار و یا تکلیف کلاسی را بهتر انجام دهند و از دوستان خود چیزهای زیادی یاد بگیرند چرا که تأثیر یادگیری از دوستان به مراتب بیشتر از یادگیری از معلم است.

یکی از دانش‌آموزان می‌گوید: «ساختن روزنامه دیواری با همگروهی‌ها خیلی من را خوشحال می‌کند». دانش‌آموز دیگری می‌گوید: «انجام دادن تمرین‌های مطالعات با دوستانم من را خیلی شاد می‌کند».

- فعالیت‌های هنری و درست کردن کاردستی: زنگ هنر و فعالیت‌هایی که در این ساعت انجام می‌شود بسیار مفرح و شادی بخش است، کار با مداد یا آبرنگ، ساخت کاردستی و غیره از جمله کارهای هنری در این ساعت است که اکثر دانش‌آموزان از آن لذت می‌برند؛ بنابراین باید به این ساعت هم توجه شود و مانند زنگ ورزش قربانی کمبود عقب ماندگی درس‌های دیگر نشود.

یکی از دانش‌آموزان می‌گوید: «من تخم مرغ رنگ کردن را دوست دارم و باعث خوشحالی من می‌شود. رنگ کردن تخم مرغ خیلی برای من جالب است؛ و همینطور برای عید مناسب است. تخم مرغ رنگ کردن یک تفریح بسیار خوب است. من و همراه دوستانم کارها را بین خودمان تقسیم کردیم و آنروز کلی خوراکی خوردیم و آنروز خیلی به ما خوش گذشت. امیدوارم باز هم این اتفاق بیافتد».

– تدریس همراه با نمایش و داستان و فیلم و بازی: یک تدریس خوب در کلاس تدریسی است که همراه با بازی و ابزار مفرح مانند فیلم یا داستان برای دانش‌آموزان باشد، یک معلم آگاه به روش‌های تدریس می‌داند که اگر تدریس خلاقانه به همراه بازی و نمایش برای دانش‌آموزان داشته باشد می‌تواند یک کلاس شاد و فعالی داشته باشد، کلاس و مدرسه‌ای که از یاد گرفتن درس و علم لذت می‌برند و هر روز با اشتیاق بیشتری بر سر کلاس حاضر می‌شوند. یکی از دانش‌آموزان می‌گوید: «خوب می‌شد اگر اجتماعی داشتیم مثلاً به جای محمود غزنوی که با دیگران جنگ می‌کرد ماهم روزی می‌توانستیم با وسایل بازی جنگی راه بیاندازیم».

– نداشتن تکالیف زیاد: نداشتن تکالیف زیاد هم از مواردی بود که بسیاری از دانش‌آموزان از آن شکایت داشتند. یک معلم خوب و آشنا به مسائل روان‌شناسی می‌داند که جریمه دادن راه حل مناسبی برای تنبیه دانش‌آموزانی که تکلیف نمی‌نویسند نیست و باید از راه‌های دیگر برای تشویق دانش‌آموزان برای نوشتن تکالیف و درس خواندن استفاده کند، هم چنین وجود تکالیف زیاد و مشق‌های طولانی انگیزه و اشتیاق را از دانش‌آموزان سلب می‌کند. یکی از دانش‌آموزان می‌گوید: «ندادن مشق‌های سنگین و زیاد در مدرسه مرا خوشحال می‌کند». دانش‌آموز دیگر می‌گوید: «اگر معلم‌ها جریمه به ما مشق ندهند ما خوشحال می‌شویم».

ب) مضمون محیطی: مضمون دوم مربوط به محیط مدرسه و یا محیط فیزیکی مدرسه است که این مضمون هم نقش مهمی در شادکامی مدرسه‌ای دانش‌آموزان دارد، چرا که محیط فیزیکی مناسب دربرگیرنده یک کلاس تمیز با نیمکت‌های سالم و مناسب سن دانش‌آموزان، نورگیری مناسب در کلاس و سیستم سرمایشی و گرمایشی مناسب و امکانات ورزشی مناسب و کافی برای دانش‌آموزان است. در ادامه هر یک از زیرمضامین مربوط به این مضمون به همراه برخی از نقل‌قول‌ها و روایت‌های دانش‌آموزان آورده شده است.

۱) امکانات فیزیکی مدرسه: وجود امکانات، تسهیلات مناسب سن دانش آموزان و علاقه آن‌ها می‌تواند حس کنجکاوی فراگیران را تحریک کند و آنها را به سوی خود جذب نماید، وجود چنین محیطی برای آنها نشاط آور و شاداب خواهد بود.

– امکانات ورزشی مناسب: وجود امکانات ورزشی مناسب در مدرسه از قبیل توپ‌های سالم، طناب، تور والیبال و بستکبال هزینه زیادی ندارد، اما دانش آموزان را بسیار شاد می‌کند.

– کلاسهای هوشمند و استفاده از فناوری اطلاعات: کلاس‌های هوشمند نیز موضوع دیگری است که دانش آموزان به آن اشاره داشتند و برای آن‌ها بسیار حائز اهمیت بود، کلاس‌های هوشمند شیوه نوین تدریسی است که برای دانش آموزان تازگی و جذابیت دارد و لازمه هر دانش آموزی است که کار با کامپیوتر را یاد بگیرد زیرا در دنیای مدرن امروزی کامپیوتر و اینترنت و فناوری اطلاعات بخش جدا نشدنی زندگی است. یکی از دانش آموزان کلاس ششمی می‌گوید: «کاش می‌شد برای کلاس‌های دیگر هم تخته هوشمند بزارند تا دیگه انقدر به ما حسودی نکنند»

دانش آموز دیگری می‌گوید: «باید کتاب‌های آموزش مثلاً درس طلایی در کتابخانه بگذارند و بچه‌ها درس بخوانند. مدرسه باید تخته هوشمند داشته باشد، آزمایشگاه داشته باشد تا بتوانیم آزمایش‌های علوم را در آن جا انجام دهیم. بوفه بزرگ داشته باشد؛ خلاصه این‌ها این‌ها چیزهایی است که مرا در مدرسه شاد می‌کند.»

– سیستم سرمایشی و گرمایشی: وجود سیستم سرمایشی مثل کولر یا پنکه و سیستم سرمایشی مانند شوفاژ یا بخاری از جمله مواردی است که به تمرکز دانش آموزان در توجه به درس کمک می‌کنند، اگر در فصل‌های گرم سال سیستم خنک کننده‌ای برای هوا موجود نباشد، دانش آموزان کسل و بی حوصله می‌شوند و نمی‌توانند به خوبی به تدریس معلم گوش فرا دهند.

یکی از دانش آموزان می‌گوید: «داشتن کولر برای کلاس من را شاد می‌کند.»

دانش آموز دیگری می‌گوید: «شوفاژها در زمستان کلاس را گرم نمی‌کند.»

– داشتن کمد شخصی در مدرسه: کمد شخصی هم از یکی از مواردی بود که دانش آموزان به آن اشاره فراوان داشتند، بسیاری از دانش آموزان از این موضوع ناراحت بودند که چرا باید هر روز تعداد زیادی کتاب با خود بیاورند و می‌گفتند: «اگر یک کمد

شخصی در مدرسه داشتیم دیگر اینهمه کتاب را با خود به مدرسه نمی‌آوردیم، به نظر من باید یک کمد شخصی برای هر دانش‌آموز در مدرسه باشد تا کتاب‌ها و بقیه وسایل مربوط به مدرسه را در اونجا قرار بده».

- داشتن آزمایشگاه و اجازه استفاده از آن: وجود یک آزمایشگاه مجهز لازمه هر مدرسه‌ای است، چرا که درس علوم یک درس عملی است و اگر دانش‌آموزان آزمایش‌ها و فعالیت‌ها را خوشان انجام ندهند، یادگیری به طور عمیق صورت نمی‌گیرد، دانش‌آموزان نیز انجام آزمایش‌ها را بسیار دوست دارند، چرا که دیدن یک واکنش شیمیایی یا مثلاً کاشتن گل برای دانش‌آموزان بسیار لذت بخش است؛ بنابراین لازم است در هر مدرسه یک اتاق به آزمایشگاه مجهز باشد و دانش‌آموزان از آن استفاده کنند. یکی از دانش‌آموزان نوشته بود: «وقتی آزمایش انجام می‌دهیم و یا حتی کار گروهی انجام می‌دهیم من را بسیار شاد می‌کند». دانش‌آموز دیگری می‌گوید: «آزمایشگاه مدرسه خوب است اما اگر بگذارند همیشه از وسایل آن استفاده کنیم خیلی خوشحال می‌شوم».

- کتابخانه مجهز و بزرگ با کتابهای نو: بی شک خواندن کتاب در اوقات فراغت یکی از ویژگی‌های خوب مردم کشورهای توسعه یافته است، دانش‌آموزانی که کتاب می‌خوانند، هم مهارت خواندن خود را تقویت کرده و هم بار علمی آنان بالاتر می‌رود. یکی از دانش‌آموزان می‌گوید: «به نظر من باید کتابخانه‌ای وجود داشته باشد که جذاب و هیجان‌انگیز باشد و کتاب‌هایی مثل دیوان حافظ و قصه‌هایی از سرزمین‌های کهن داشته باشد». دانش‌آموز دیگری می‌گوید: «کتابخانه باید از کتابهای علمی تازه، جلد کرده و نو پر باشد ولی مدرسه ما کتابهای قدیمی و پاره است».

(۲) شاداب‌سازی ظاهری مدرسه: شاداب‌سازی ظاهر مدرسه هم نقش پررنگی در شادکامی دانش‌آموزان دارد زیرا کودکان بسیار بصری هستند. آن‌ها از محیط و فضاهایی که نشاط و شادابی را القاء کند، لذت می‌برند و به دلیل افزایش انگیزه‌ها، پیشرفت‌های چشمگیری در زمینه‌های علمی خواهند داشت.

- رنگ‌های روشن و شاد برای کلاس‌ها و سالن مدرسه: رنگ دیوارهای مدرسه و تمیز بودن دیوارها نقش قابل توجهی در روحیه دانش‌آموزان دارد. یکی از دانش‌آموزان می‌گوید: «من دوست دارم کلاس پنجره‌هایی بزرگ که نور خورشید بتابد داشته باشد و اینطوری من شادتر می‌شوم». دانش‌آموز دیگری نوشته بود: «اگر برای هر سال یک

کلاس خالی و بدون رنگ داشتیم که می‌توانستیم کلاس را خودمان درست کنیم خیلی باعث شادی من می‌شد» و دانش‌آموز دیگری نوشته بود: «لان کلاس خیلی کسل‌کننده است، شاید به خاطر رنگ کلاس باشد. می‌توان کلاس را رنگ کرد».

- پرده‌های مناسب و زیبا برای کلاس‌ها: وجود پرده‌های تمیز و دارای رنگ روشن می‌تواند تأثیر زیادی در شادابی روحیه دانش‌آموزان داشته باشد، همانطور که وقتی ما خانه‌ای می‌خریم برایمان مهم است که پرده‌های تازه و زیبا برای خانه و اتاق‌ها نصب کنیم باید برای مدرسه هم پرده‌های زیبا برای پنجره‌ها نصب کنیم، مدرسه خانه دوم دانش‌آموزان است، بنابراین این مورد نیز باید مورد توجه قرار بگیرد.

- فضای سبز و گذاشتن گلدان در کلاس‌ها: وجود درخت و گل و فضای سبز در مدرسه یکی از موارد بسیار مهم در شاد کردن روحیه دانش‌آموزان است، در این راستا، توجه به حکمت شماره ۴۰۰ امیرالمؤمنین علی (ع) که می‌فرماید «نگاه کردن به سبزه موجب شادابی است»، می‌تواند راهگشا باشد (دشتی، ۱۳۹۵). در این خصوص می‌توان به یکی از روایت‌های دانش‌آموز اشاره کرد که می‌گوید: «دوست‌دارم دیوارهای مدرسه گل‌گلی باشد، حیاط مدرسه درخت داشته باشد؛ و دانش‌آموز دیگری می‌گوید: دوست دارم دیوارهای مدرسه نقاشی‌های زیبا داشته باشد، پرده‌ها کلاسمان عوض شود و نیمکت‌های تک نفره برای ما بگذارند».

۳) وضع بهداشتی مدرسه: موارد مرتبط به وضع بهداشتی در مدرسه به شرح زیر بیان شده است:

- تمیز بودن سرویس‌های بهداشتی مدرسه: تمیز بودن سرویس بهداشتی از جمله مواردی بود که در ۹۰ درصد انشاها و مصاحبه‌ها ذکر شده بود، در بسیار از مدارس کشور سرویس بهداشتی مدیر و معلمان مدرسه جدا از دانش‌آموزان است و این موضوع باعث می‌شود که سرویس بهداشتی دانش‌آموزان از دید مدیر پنهان بماند ولی اگر مدیر مدرسه فرد مسئولیت‌پذیری باشد و توجه کافی به همه جنبه‌های مدرسه داشته باشد می‌تواند به این موضوع رسیدگی کند. یکی دانش‌آموزان می‌گوید: «من می‌خواهم در مورد ۲ تا موضوع با شما حرف بزنم. یکی از این موضوع‌ها دستشویی‌هاست، چرا دستشویی‌ها همیشه کثیف است؟! چرا دستشویی‌های اول، دوم و سوم چراغ دارد ولی دستشویی‌های چهارم، پنجم و ششم چراغ ندارد؟ مسئله دوم اردو است. ما را در این سال

فقط یک بار اردو بردند ولی اول، دوم و سوم‌ها را بیشتر اردو بردند. لطفاً به این موضوعات توجه کنید».

موضوعی که محقق را خیلی متأثر کرد این بود که یکی از دانش‌آموزان دختر می‌گفت، «من در مدرسه اصلاً به دستشویی نمی‌روم، چون دستشویی‌های ما همیشه کثیف است» این موضوع اگر به خوبی رسیدگی نشود مشکلات جسمانی و روانی بسیاری را به دانش‌آموزان وارد می‌کند؛ بنابراین مدیر باید مدرسه باید توجه کافی به این موضوع داشته باشند.

- تمیز بودن مدرسه (کلاس و حیاط مدرسه): تمیزی و پاکیزگی عنصر بسیار مهمی در ایجاد روحیه شاد در همه ما انسان‌ها است، محیط کثیف و آلوده منبع بیماری‌ها و آلودگی‌هاست و این امری مسلم است که کسی محیطی که پر از آشغال باشد را دوست ندارد، مدارس نیز از این قاعده مستثنی نیستند. یکی از دانش‌آموزان می‌گوید: «مدرسه و محیط آن بزرگ، وسیع و تمیز باشد و فضای سبز داشته باشد».

دانش‌آموز دیگر می‌گوید: «من دوست دارم حیاط مدرسه تمیز باشد».

ج) مضمون روان‌شناختی: مضمون سوم مربوط به ویژگی‌های روان‌شناختی است که این مضمون هم نقش مهمی در شادکامی مدرسه‌ای دانش‌آموزان دارد. شادی یک ویژگی روان‌شناختی است و افرادی که واقعاً احساس شادی می‌کنند، حتی در منفی‌ترین لحظات زندگی مثبت می‌اندیشند. آن‌ها نسبت به همه مهربان، دوست‌داشتنی، با ملاحظه و با محبت هستند. وقتی به آنها نگاه می‌کنید، متوجه می‌شوید که تا چه اندازه با اعتماد به نفس، راضی و با آرامش هستند. در ادامه هر یک از زیرمضامین مربوط به این مضمون به همراه برخی از نقل‌قول‌ها و روایت‌های دانش‌آموزان آورده شده است.

۱) دوستان دانش‌آموز: دوستان یکی از بزرگترین منابع حمایتی هستند که در طول زندگی خود پیدا خواهید کرد. گاهی در زندگی مشکلاتی به وجود می‌آید که با حساب باز کردن بر روی دوستان می‌توانید برخی از آن مشکلات را برطرف کنید. همچنین داشتن دوست به زندگی شما شور و هیجان می‌بخشد.

- داشتن دوستان زیاد: دوست خوب می‌تواند یک حامی عاطفی قوی برای افراد باشد، داشتن روابط اجتماعی گسترده و داشتن دوستان خوب زیاد می‌تواند فرد را قوی با اقتدار جلوه دهد کسانی که همواره در طول عمر خود دوستان خوب داشته‌اند و با آنها معاشرت کرده‌اند همیشه از تنش‌ها و استرس‌های زندگی دور بوده‌اند.

یکی از دانش‌آموزان می‌گوید: «من تا حالا به اینکه چه چیزی در مدرسه من را خوشحال می‌کند فکر نکرده‌ام ولی وقتی دقت می‌کنم می‌بینم که به جز وقتی که زنگ آخر می‌خورد و به خانه می‌رویم چیزهای دیگر هم هست، یکی از آنها زمانی است که با دوستانم در مورد فیلم‌ها حرف می‌زنیم و خاطره و چیزهای خنده دار تعریف می‌کنیم و می‌خندیم، همین طور وقت‌هایی که با دوستانم بازی‌های کلاسی انجام می‌دهیم».

– بازی کردن با دوستان و هم‌کلاسی‌ها: بازی کردن در مدرسه از دیگر مواردی است که باعث شادی دانش‌آموزان می‌شود، بارها شاهد این بوده‌ام که دانش‌آموزان کلاس و یا مدرسه خود را طوری انتخاب می‌کنند که در کنار دوستانشان باشند، وجود یک دوست به انسان حس آرامش و دلگرمی می‌دهد و بازی کردن با دوستان انسان را شاد و خوشحال می‌کند.

یکی از دانش‌آموزان می‌گوید: «من در مدرسه زنگ‌های هنر و ریاضی را خیلی دوست دارم، زنگ ورزش هم باعث شادی من می‌شود، اما بهترین قسمت زنگ تفریح است که می‌توانم با دوستانم بازی کنم. یکی دیگر از دانش‌آموزان می‌گوید: من دوست دارم همیشه پیش دوستم باشم و با او شادی کنم، ولی حیف در کلاس ما از هم جدا هستیم، من خیلی خوشحال می‌شوم وقتی با دوستانم بازی می‌کنیم، یک روزی که من بسیار خوشحال شدم روزی بود که برای ما تئاتر اجرا کردند و من و دوستم برای این که جا نبود از هم جدا نشستیم ولی ناظم عزیزمان وقتی دید که من و دوستم نارحتم، ما را پیش هم نشاند».

– حمایت دوستان: حمایت دوستان می‌تواند در زمان نگرانی و اضطراب باعث احساس ایمنی خوبی در فرد بشود. منظور از حمایت اجتماعی، کیفیت ارتباط با دیگران است که منابعی را در مواقع مورد نیاز فراهم می‌کند و باعث ایجاد احساس مراقبت، تعلق و خود ارزشمندی در فرد می‌شود و فرد احساس می‌کند در بخشی از شبکه ارتباطی قرار دارد و می‌تواند به خوبی با عوامل تنش‌زا مقابله کند (Vanleeuwen, 2010). دوستان دانش‌آموز می‌توانند با پیشگیری از وقوع موقعیت‌های پر تنش، افراد را مورد حفاظت قرار داده و به آنها کمک می‌کند تا وقایع پر تنش را به صورتی ارزیابی کنند که جنبه تهدید کنندگی کمتری داشته باشد (Reblin & Uchino, 2008).

یکی از دانش‌آموزان می‌گوید: «یکی از علت‌های خوشحالی من در مدرسه دیدار با دوستانم و گفت و گو با آنها است. برای مثال من با دوستانم به زنگ تفریح می‌روم و شادیم

را با آنها تقسیم می‌کنم». دانش‌آموز دیگری می‌گوید: «روز اول مدرسه و زمانی که می‌خواستند بگویند دانش‌آموزان با کدام معلم‌ها افتادند همه ما خیلی استرس و هیجان داشتیم، زمان موعود فرا رسیده همه منتظر بودیم، نوبت به کلاس ۵،۱ رسید آنجا بود که خان بیانی، مهگل، روزینا و نوازش را صدا زد، آنجا بود که خیلی ترسیدم تا نکند من با آنها نیفتاده باشم؟ آنجا بود که خانم بیانی اسم من را صدا زد و من خیلی خوشحال شدم و به طرف دوستانم دویدم».

۲) خود دانش‌آموز: مضمون فردی یا خود دانش‌آموز نیز تأثیر بسزایی در شادکامی دانش‌آموزان دارد از جمله عوامل فردی می‌توان به سلامت روانی و جسمی، توانایی انجام کار، انگیزه و تمایل ذهنی و شور و شوق برای یادگیری و رضایت تحصیلی اشاره نمود. در مورد نقش عامل فردی باید نگرش مثبت را در افراد پرورش داد. به خصوص در سطح مدارس زیرا اگر دانش‌آموزان با نگرش‌های مثبت رشد یابند می‌توانند بسیاری از مشکلات آینده را که ممکن است بر آنها تأثیر منفی داشته باشد به راحتی حل نمایند. (Lyubomirsky, 2001).

– یادگیری مطالب جدید: یادگیری مطالب جدید و نو در زندگی برای همه حس خوبی به همراه دارد، برای دانش‌آموزان هم این مطلب صدق می‌کند، هدف از آمدن به مدرسه یادگیری مطالب جدید است. حال این مطالب درس باشد یا موارد تربیتی چرا که اصلاً از نام آموزش و پرورش می‌توان به این نکته پی برد که چرا دانش‌آموزان ما به مدرسه می‌روند. یکی از دانش‌آموزان می‌گوید: «وقتی معلم درس می‌دهد، من به حرف‌های معلم گوش می‌دهم و چیزهای زیادی یاد می‌گیرم و چون دارم چیزهای جدید یاد می‌گیرم خوشحال هستم». دانش‌آموز دیگر می‌گوید: «بهترین چیزی که من را خوشحال می‌کند وقتی است که معلم درس جدید می‌دهد و احساس می‌کنم که علمم بیشتر شده است».

– موفقیت در امتحان: حس موفقیت در امتحان و آزمون هم از آن نوع احساس هاست که انسان‌ها بسیار از آن لذت می‌برند و احساس شادی می‌کنند. این حس به فرد القا می‌کند که توانا است و از پس مشکلات و آزمون‌ها بر می‌آید و به او اعتماد به نفس می‌بخشد. یکی از دانش‌آموزان می‌گوید: «چیزی که در مدرسه باعث خوشحالی من می‌شود پیشرفت در درسهایم است، راستی‌ش اگر دوست پیدا کنم آنقدری خوشحال نمی‌شوم که

در درس‌هایم پیشرفت کردم، درست است که پیدا کردن دوست انسان را شاد می‌کند، اما برای من اینطوری نیست و من دوست دارم بیشتر به درس اهمیت بدهم تا خوشحال و شاد شوم و به رتبه‌های بیشتر پیشرفت کنم. شادی و خوشحالی مال موقعی است که درست را عالی شوی». دانش‌آموز دیگری می‌گوید: «اگر امتحان بدهم و بعداً جواب امتحان را خیلی خوب بشوم خوشحال و شاد می‌شوم».

بحث و نتیجه‌گیری

در جامعه شاد و بانشاط، تولید بهتر و اقتصاد سالم‌تر خواهد بود، بدون شک در چنین محیطی، امنیت اجتماعی و فردی راحت‌تر به دست می‌آید. در محیط شاد، ذهن انسان پویا و استعدادش شکوفا می‌شود (کیانی‌نژاد، ۱۳۸۹)، با توجه به تاثیرات شگرف محیط مدرسه در شکل‌گیری اساس و پایه شخصیت دانش‌آموزان دوره ابتدایی، توجه شاداب‌سازی محیط مدرسه از اهمیت بسزایی برخوردار است؛ در این پژوهش تلاش شد تا با معناکاوی در ادراک دانش‌آموزان، نشانگان مدرسه شاد شناسایی و بازنمایی گردد. نتیجه بررسی به شناسایی سه عامل اساسی در سازه شادکامی مدرسه‌ای دانش‌آموزان مشتمل بر عوامل اجرایی-مدیریتی، عوامل مربوط به محیط مدرسه و عوامل روان‌شناختی منجر گردید.

عامل اول، عامل اجرایی-مدیریتی است؛ این عامل به ویژگی‌هایی اشاره دارد که دانش‌آموزان از مدیر و معاونین و معلمان مدرسه انتظار دارند تا برای آنها فراهم کنند مثلاً یکی از این موارد زنگ ورزش است، در بسیاری از مدارس زنگ ورزش جدی تلقی نمی‌شود و به عنوان یک زنگ جبرانی برای درس ریاضی و علوم استفاده می‌شود، عوامل اجرایی مدرسه باید در نظر داشته باشند که اگر می‌خواهند دانش‌آموز در مدرسه احساس شادی و نشاط کند و به خوبی برای درس‌ها تلاش کند بایستی به نیازهای آنها توجه شود. زنگ ورزش تقریباً در اکثر انشاهای دانش‌آموزان ذکر شده بود و این نشان دهنده اهمیت این زنگ برای دانش‌آموزان است بنابراین مهم است که عوامل اجرایی در نوشتن برنامه مدرسه به این موضوع توجه کافی داشت باشند. یکی از موارد دیگر که بیشتر دانش‌آموزان پایه‌های پایین ذکر کردند وجود قلدری در مدرسه بود. قلدری یا همان زورگویی دانش‌آموزان پایه‌های بالاتر به دانش‌آموزان پایه‌های پایین‌تر از خودشان هم از موارد مهمی بود که در اکثر انشاهای دانش‌آموزان ذکر شده بود. اگر عوامل اجرایی مدرسه به این موضوع توجه داشته باشند، همه دانش‌آموزان می‌توانند فعالیت‌های فیزیکی خوشان را به

راحتی و به دور از استرس انجام دهند. تدریس و اخلاق معلم نیز از عوامل تاثیرگذار بر شادکامی دانش‌آموزان است. امروزه بیشتر روان‌شناسان تربیتی معتقدند که معلمان مدرسه در شادکامی دانش‌آموزان دارای نقش مهمی هستند. معلم با محبت و توجه خود به دانش‌آموزان، آنان را در مسیر صحیح‌هدایت می‌کند. تحقیقات انجام شده در این زمینه نشان می‌دهد که رفتار کودکان دبستانی بستگی بسیار زیادی به رفتار معلمان آنها دارد، چنانچه معلمی روش محبت‌آمیز، همراه با انضباط منطقی را در تدریس خود به کار ببرد، از همکاری، علاقه‌مندی و قدرت ابتکار شاگردانش بهره‌مند می‌شود. از مهمترین ویژگی‌های یک معلم خوب این است که دانش‌آموزانش را با کمال صمیمیت و خلوص نیت دوست بدارد و از رفتار آنها آزردن نشود، بلکه با صبر و حوصله و خوشرویی سعی کند به عمق مشکلات کودکان پی ببرد و در حل این مسائل تا حد ممکن بکوشد (نظریان، ۱۳۸۸). لذا معلم نقش پررنگی در سلامت روان و شادکامی دانش‌آموزان دارد.

در ارتباط با عامل اجرائی-مدیریتی فوت مطالعه جالبی در شش دبیرستان دولتی و خصوصی انجام داد، او شش مدرسه را که افراد عادی آن را مدرسه خوب معرفی کرده بودند، انتخاب نمود. وجه اشتراک همه این مدارس مدیرانی بودند که دید مثبت داشتند، مسئولان آموزش به دانش‌آموزان توجه داشتند، معلمان و دانش‌آموزان باهم ارتباط داشتند، نسبت به پیشرفت‌های مدرسه احساس غرور وجود داشت و مدیران به معلمان احترام می‌گذاشتند و حس وحدت و تمایل به پیشرفت دیده می‌شد (اولیوا، ۱۳۷۹)؛ بنابراین عوامل اجرائی-مدیریتی می‌تواند نقش مهمی در شادکامی دانش‌آموزان داشته باشد و این یافته با مطالعه (Mertoğlu, 2020) نیز همسو است.

عامل مهم دیگر عامل مربوط به محیط مدرسه و یا محیط فیزیکی مدرسه است که این عامل هم نقش مهمی در شادکامی مدرسه‌ای دانش‌آموزان دارد چرا که محیط فیزیکی مناسب دربرگیرنده یک کلاس تمیز با نیمکت‌های سالم و مناسب سن دانش‌آموزان، نورگیری مناسب در کلاس و سیستم سرمایشی و گرمایشی مناسب و امکانات ورزشی مناسب و کافی برای دانش‌آموزان است، عامل محیطی جزء عوامل پایه و اساسی بوده‌همانندهرم نیازهای مازلو در پایین و مهم‌ترین قسمت هرم قرار می‌گیرد و اگر امکانات فیزیکی محیط مدرسه و کلاس مهیا نباشد، برای مثال اگر سیستم سرمایشی در فصل گرم سال فراهم نباشد دانش‌آموزان نمی‌توانند به خوبی تمرکز کرده و درس را فرا گیرند و شادکامی تحصیلی

آن‌ها افت خواهد کرد هم چنین اگر امکانات ورزشی مناسب برای دانش‌آموزان موجود نباشد دانش‌آموزان به اندازه کافی شاد نخواهند بود. این نتایج با یافته‌های پژوهش‌های قبلی همسو هستند. تجهیزات فیزیکی، محیط مدرسه و محیط یادگیری به عنوان عوامل اصلی مؤثر بر شادکامی مدرسه‌ای و کیفیت آموزش هستند؛ و مهمترین عوامل به ترتیب اولویت برای دانش‌آموزان بدین صورت است ۱- محیط یادگیری ۲- محیط مدرسه و ۳- تجهیزات فیزیکی (Engels et al., 2004, Tenney, 2011, Sezer & Can, 2020). همچنین در پژوهش‌های متعددی مشاهده شده که تجهیزات فیزیکی مدرسه و فعالیت‌های فوق برنامه نقش میانجی در شادکامی دانش‌آموزان دارند (Sezer & Can, 2019).

عامل بعدی عامل روان‌شناختی است که مربوط به خود فرد و دوستان و روابط او با دیگران است، دوستان همیشه نقش بسیار مهمی در زندگی و سرنوشت انسان‌ها دارند یک دوست خوب می‌تواند انسان را در رسیدن به کمالات راهنمایی کند در عین حال یک دوست بد هم سرنوشت شومی برای انسان رقم می‌زند، بعد از خانواده مهم‌ترین نقش در زندگی ما انسان‌ها را دوستان ما دارند این دوستان هستند که برای ما تعیین می‌کنند که چگونه و چه راه‌هایی را در زندگی انتخاب و پیروی کنیم. حمایت اجتماعی دوستان می‌تواند در زمان نگرانی و اضطراب باعث احساس ایمنی خوبی در فرد بشود. حمایت اجتماعی عبارت از رفاه، مراقبت، احترام و منزلتی است که فرد از سوی دیگران دریافت می‌کند. منظور از حمایت اجتماعی، کیفیت ارتباط با دیگران است که منابعی را در مواقع مورد نیاز فراهم می‌کند و باعث ایجاد احساس مراقبت، تعلق و خودارزشمندی در فرد می‌شود و فرد احساس می‌کند در بخشی از شبکه ارتباطی قرار دارد و می‌تواند به خوبی با عوامل تنش‌زا مقابله کند (Mertoğlu, 2020).

در مورد نقش عامل فردی باید نگرش مثبت را در افراد پرورش داد. به خصوص در سطح مدارس زیرا اگر دانش‌آموزان با نگرش‌های مثبت رشد یابند می‌توانند بسیاری از مشکلات آینده را که ممکن است بر آن‌ها تأثیر منفی داشته باشد به راحتی حل نمایند. این نتایج با پژوهش‌های (Engels et al., 2004؛ Wolk, 2008؛ Sezer & Can, 2019؛ Talebzadeh & Samkan, 2011؛ شمیری و دستوری، ۱۳۹۶) همسو است. در یافته‌های این پژوهش‌ها نیز مدرسه شاد دارای ویژگی‌های مشابهی با یافته‌های این پژوهش است که از آن جمله می‌توان به داشتن مدیر شاد و مثبت‌نگر، معلمان شاد با آموزش‌های لذت‌بخش،

دانش آموز محوری، ارتباط صمیمی میان دانش آموز با معلم و همکلاسی‌ها، کلاس‌های تمیز، دارای رنگ و نور مناسب و دارای فضایی مناسب برای یادگیری، حیاط سبز، دارای زمین بازی و زیبا، برگزاری مراسم‌ها، مسابقات و جشن‌های شادی‌بخش، برگزاری کلاس‌های ورزشی و هنری، مشارکت دادن دانش‌آموزان در فعالیت‌های گروهی اشاره کرد. هم چنین این یافته‌ها با مطالعه عابدی و همکاران (۱۴۰۰) نیز همسو است. در ادامه به چند پیشنهاد کاربردی و پژوهشی اشاره شده است.

هر چند مصاحبه کیفی با نمونه محدودی از دانش‌آموزان، نمی‌تواند نتایج قابل‌تعمیمی را به لحاظ آماری در برداشته باشد، اما می‌تواند لایه‌های پنهان و عموماً مغفول مانده در این حوزه را بیشتر آشکار نماید. نتایج پژوهش حاضر، برخی از کاستی‌های مدارس در حوزه شادکامی آشکار نمود که نیازمند بازمدیریت و ترمیم سریع و هوشمندانه توسط نهادهای اثرگذار است. در پژوهش حاضر سعی گردید با توجه به حساسیت‌های موقعیتی و ماهیتی سلامت دانش‌آموزان ابتدایی و فارغ از هرگونه قضاوت ذهنی، از طریق معناکاوی در ادراک دانش‌آموزان، به شناخت عمیق نائل آمده و به منظور زمینه‌سازی برای ارتقای شادکامی مدرسه‌ای، راهکارهایی پیشنهاد گردد. توجه به راهکارها و پیشنهادها می‌تواند در بهبود شرایط، رهگشا باشد.

پیشنهادهایی به مدیر مدرسه از قرار زیر ارائه شده است:

- ۱- لباس‌های فرم مدرسه را به رنگ شاد انتخاب کنند و به کارکنان مدرسه توصیه کنند تا از لباس‌های رنگ‌های شاد و روشن استفاده کنند.
- ۲- به نظافت محیط کلاس‌ها و مدرسه توجه داشته باشند و با توجه به تاکید دانش‌آموزان در بخشی کیفی این پژوهش به نظافت سرویس بهداشتی توجه ویژه‌ای داشته باشند و از مسئول خدماتی مدرسه بخواهند که هر روز تمیز کردن سرویس‌ها را انجام دهد.
- ۳- دیوارهای کلاس و مدرسه را با رنگ‌های شاد (سبز، یشمی، لیمویی برای پسران و صورتی و بنفش کم رنگ برای دختران) و یا با نقاشی‌های مناسب هر پایه تزئین نمایند.
- ۴- فضای سبز مدرسه را افزایش دهند و گلدان‌هایی با گل‌های طبیعی و مصنوعی در راهروها و در حیاط مدرسه قرار دهند.
- ۵- سیستم سرمایشی مناسب برای روزهای گرم در نظر بگیرند و برای روزهای سرد سال از شوفاژها یا بخاری‌هایی استفاده نمایند که تمام کلاس را گرم نماید.

۶- کتابخانه مدرسه را با کتاب‌هایی مناسب سن دانش‌آموزان و کتاب‌هایی در حوزه‌های مختلف مانند علمی، ورزشی، تاریخی، ادبی و داستانی مجهز نمایند. همچنین میزهایی برای مطالعه در کتابخانه در نظر بگیرند تا دانش‌آموزان بتوانند در محیط آرام کتابخانه به مطالعه بپردازند.

۷- با توجه به اینکه در بخش کیفی پژوهش دانش‌آموزان بیش از هر موضوعی به ورزش به عنوان چیزی که باعث شادی آنها می‌شود اشاره کرده بودند مدیران مدارس می‌بایستی امکانات ورزشی مناسب مانند توپ، تور و راکت‌های تنیس یا بدمینتون را برای دانش‌آموزان فراهم کنند تا از ورزش لذت ببرند.

۸- به دلیل وجود پدیده‌ای به نام قلدری و یا زور‌گویی در مدارس میران می‌بایستی زمینه‌ای را فراهم کنند که دانش‌آموزان بزرگتر نتوانند به دانش‌آموزان دیگر زور بگویند، چرا که این موضوع موجب احساس ناامنی و کاهش شادکامی دانش‌آموزان می‌شود.

۹- آزمایشگاه مدرسه نقش مهمی در لذت بردن دانش‌آموزان از یادگیری دروس دارد، لذا مدیران باید در تجهیز آزمایشگاه و خرید وسایل لازم برای انجام آزمایش‌ها اهتمام ورزند. پیشنهادهایی به معاون پرورشی از قرار زیر ارائه شده است:

۱- در طول سال تحصیلی با برگزاری جشن‌ها و مراسم‌های مختلف که برنامه‌های جالب و جذابی داشته باشد، شادکامی دانش‌آموزان را افزایش دهند.

۲- زمینه لازم برای بردن دانش‌آموزان به اردوهای فرهنگی، تفریحی و مذهبی را فراهم آورند.

۳- مراسم صبحگاهی را بانشاط و همراه با برنامه‌های مفید اجرا کنند تا دانش‌آموزان از این مراسم لذت ببرند.

۴- مسابقات ورزشی را به مناسب‌های مختلف مانند روز دانش‌آموز یا دهه فجر در نظر بگیرند و به دانش‌آموزان علاقه مند اجازه شرکت در آن را بدهند.

۵- در زنگ‌های تفریح و در روزهایی که ولادت امامان است، آهنگ‌های مناسب سن دانش‌آموزان و شاد پخش نمایند.

پیشنهادهایی به معلم از قرار زیر ارائه شده است:

۱- به زنگ هنر توجه ویژه داشته باشد و اجازه دهد تا دانش‌آموزان در این ساعت به فعالیت‌های هنری بپردازند زیرا دانش‌آموزان اظهار داشته‌اند که از این ساعت برای انجام تمرین‌های درس ریاضی و سایر دروس استفاده می‌شود و به درس هنر که برای دانش‌آموزان شادی‌آور است توجهی نمی‌شود.

۲- با دانش‌آموزان رفتار دوستانه و همراه با محبت و احترام داشته‌باشد و آنها را تحقیر نکند.

۳- در صورتی که دانش‌آموز درسی را به خوبی متوجه نشد، آن را با آرامش و با مهربانی برای او توضیح دهد.

۴- در سپردن مسئولیت‌های مربوط به کلاس مانند نماینده، مسئول دیدن تکالیف و غیره عدالت توزیعی داشته‌باشد و این مسئولیت‌ها به همه دانش‌آموزان بدهد نه فقط به عده خاصی از آنها.

۵- در تدریس خود از روش‌های فعال تدریس مانند بازی، نمایش و کارهای گروهی استفاده کند تا دانش‌آموزان با علاقه به یادگیری موضوعات بپردازند و از یادگیری دروس لذت ببرند.

این پژوهش مانند بسیاری از پژوهش‌ها با محدودیت‌هایی مواجه بود. از مهم‌ترین این محدودیت‌ها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱- محدودیت اصلی این پژوهش این بود که جامعه پژوهشی تنها محدود به دانش‌آموزان دوره دوم ابتدایی بود لذا نمی‌توان داده‌های حاصل از این تحقیق را با اطمینان به سایر دانش‌آموزان دوره‌های دیگر نیز تعمیم داد. پیشنهاد می‌شود پژوهشی با همین موضوع در دوره متوسطه اجرا شده و یافته‌های آن مورد مقایسه قرار گیرد.

۲- این پژوهش تنها بر روی دانش‌آموزان مدارس دولتی انجام گرفت و به دلیل نداشتن فرصت کافی مدارس غیردولتی و شاهد مورد بررسی قرار نگرفتند. پیشنهاد می‌شود با هدف مقایسه ادراک دانش‌آموزان مدارس دولتی و غیردولتی، این مطالعه در مدارس غیردولتی هم اجرا شده و اشتراک و افتراق ادراک دانش‌آموزان در این دو نوع مدرسه مورد بررسی قرار گیرد. همچنین در یک مطالعه، به ارزشیابی وضعیت موجود مدارس پرداخته شود.

۳- این پژوهش تنها در سه منطقه از مناطق ۲۲ گانه شهر تهران انجام شد، یکی از محدودیت‌های این پژوهش این است که با توجه به اینکه دانش‌آموزان مناطق دیگر ممکن

است نظرات تکمیلی برای این موضوع داشته باشند اجازه دسترسی به مناطق بیشتر به پژوهشگران داده‌نشده، پیشنهاد می‌شود این مطالعه در سایر مناطق شهر تهران و دیگر شهرهای کشور اجرا شده و نتایج آن مورد مقایسه قرار گیرد.

۴- پیشنهاد می‌شود مبتنی بر روش نظریه‌برخاسته از داده‌ها، ضمن تبیین فرایند شاداب‌سازی مدارس، ابعاد زیربنایی مدارس شناسایی و بازنمایی گردد. همچنین ساخت ابزار برای سنجش شادکامی مدارس در دوره‌های تحصیلی پیشنهاد می‌گردد.

سپاسگزاری

از همه دانش‌آموزان، معلمان و مدیران مدارس مناطق ۲، ۶ و ۱۵ شهر تهران که ما را در گردآوری داده‌ها یاری نمودند کمال تقدیر و تشکر را داریم.

منابع

- ابوالمعالی، خدیجه. (۱۳۹۱). *پژوهش کیفی از نظریه تا عمل*. تهران: انتشارات علم.
- اعرابی، سیدمحمد و بودلایی، حسن. (۱۳۹۰). استراتژی تحقیق پدیدار شناسی. *روش شناسی علوم انسانی*. (حوزه و دانشگاه)، ۱۷(۶۸)، ۳۱-۵۸.
- اولیوا، پیترا، اف. (۱۳۷۹). *نظارت و راهنمایی آموزشی در مدارس امروز*. ترجمه غلامرضا احمدی و سعیده شهابی. اصفهان: دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان.
- بازرگان، عباس. (۱۳۹۵). *مقدمه بر روش‌های تحقیق کیفی و آمیخته*. تهران: دیدار.
- بازرگان‌هرندی، عباس. (۱۳۹۵). *مقدمه‌ای بر روش‌های تحقیق کیفی و آمیخته*. تهران: دیدار.
- دلاور، علی. (۱۳۹۳). *مبانی نظری و عملی پژوهش*. تهران: رشد.
- محمدزاده، زینب و صالحی، کیوان. (۱۳۹۴). آسیب‌شناسی نشاط و پویایی علمی در مراکز علمی و دانشگاهی مطالعه‌ای با رویکرد پدیدارشناسی. *فصلنامه سیاست‌های راهبردی و کلان* «ج»، ۳(۱۱)، ۲۰-۴۵.
- سرمد، زهره، بازرگان، عباس و حجازی، الهه. (۱۳۹۰). *روش‌های تحقیق در علوم رفتاری*. تهران: آگاه.
- شریفی، محسن، صالحی، کیوان، باقری‌فر، علی اکبر و علی مقدم‌زاده، علی. (۱۳۹۵). *بازنمایی عوامل مؤثر در افت انگیزه تحصیلی در دانش‌آموزان مدارس متوسطه*. *فصلنامه پژوهش‌های کاربردی روان‌شناختی*، ۶(۶)، ۱۴۹-۱۶۹.

- شمشیری، بابک و دستوری، نجمه. (۱۳۶۹۶). جایگاه شادی در نظام آموزشی ایران، کنفرانس بین‌المللی در روان‌شناسی، علوم تربیتی و علوم اجتماعی، شیراز.
- صالحی، کیوان، بازرگان، عباس، صادقی، ناهید و شکوهی یکتا، محسن. (۱۳۹۴). بازنمایی ادراکات و تجارب زیسته معلمان از آسیب‌های احتمالی ناشی از اجرای برنامه ارزشیابی توصیفی در مدارس ابتدایی. *مطالعات اندازه‌گیری و ارزشیابی آموزشی*، ۹(۳۱)، ۲۵-۶۵.
- عابدی قادی، امیر و صالحی، کیوان. (۱۴۰۱). *مدرسه‌ای برای کودکان*، مطالعه پدیدارشناسانه، اندیشه‌های نوین تربیتی، ۱۸(۲)، ۵۳-۸۵.
- کیانی‌نژاد، غلامرضا. (۱۳۸۹). *عوامل مؤثر در شادی از منظر اخلاق اسلامی*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه قم.
- فراهانی، منصوره. (۱۳۹۱). *روز جهانی شادی اعلام شد*، برگرفته در ۱۸ اسفند ۱۳۹۷ از سایت [تبیان. https://article.tebyan.net/213749](https://article.tebyan.net/213749)
- محمدزاده، زینب و صالحی، کیوان. (۱۳۹۴). آسیب‌شناسی نشاط و پویایی علمی در مراکز علمی و دانشگاهی مطالعه‌ای با رویکرد پدیدارشناسی. *سیاست‌های راهبردی و کلان*، ۳(۱۱)، ۱-۲۵.
- نظریان، معصومه. (۱۳۸۸). نقش معلم در بهداشت روانی دانش‌آموزان. *مجله پیوند*، ۳۶۵(۲)، ۲۹-۳۱.
- دشتی، محمد. (۱۳۹۵). *نهج البلاغه*. تهران: پیام عدالت.

References

- Al-Bataineh, Omar T.; Mahasneh, Ahmad M.; Al-Zoubi, Zohair (2021). The Correlation between Level of School Happiness and Teacher Autonomy in Jordan, *International Journal of Instruction*, Vol.14, No.2, 1021-1036.
- Argyle, M. (2001). "The psychology of happiness. New York: Routledge.
- Barth, R.S. (2001). *Learning by Heart*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Calp, Sukran". (2020). Peaceful and Happy Schools: How to Build Positive Learning Environments, *International Electronic Journal of elementary Education*.12(4), 311-320.
- Cho, I., Chaiyaporn, P., & Manns, M. (2021). *Happy Schools: Capacity Building for Learner Well-Being in the Asia-Pacific*. Findings from the 2018-2020 Pilots in Japan, Lao PDR and Thailand. UNESCO Bangkok.
- Diener, E., & Biswas-Diener, R. (2008). *Happiness: Unlocking the Mysteries of Psychological Wealth*. Massachusetts: Blackwell.
- Diener, E., Suh, E.M., Lucas, R.E. & Smith, H.L. (1999). "Subjective well-being: Three decades of progress. *Psychological Bulletin*", 125(2), 276-302.
- Engels, N., Aelterman, A., Petegem, K. V., & Schepens, A. (2004). Factors which influence the well-being of pupils in Flemish secondary schools. *Educational Studies*, 30(2), 127-143.

- Galinha, I.C., & Pais-Ribeiro, J. L. (2011). "Cognitive, affective and contextual predictors of subjective wellbeing. *International Journal of Wellbeing*", 2(1), 34-53
- Göksoy, Süleyman (2017). "Situations that Make Students Happy and Unhappy in Schools, *Universal Journal of Educational Research* "(12A): 77-83. *Happiness Studies*, 11(4), 419-439.
- Holder, M. D., & Klassen, A. (2010). Temperament and happiness in children. *Journal of*
- Huebner, E. S., Suldo, S. M., Smith, L. C., & McKnight, C. G. (2004). Life satisfaction in children and youth: Empirical foundations and implications for school psychologists.
- Huebner, E. S. (2010). Students and schooling: Does happiness matter? *NASP Communique*, 39(1), 3.
- Jackson, A. (2020). *Happy School 365*, Bloomsbury Publishing Plc.
- Kim, S. W., & Kim, L. Y. (2021). "Happiness education and the free year program in South Korea". *Comparative Education*, 57(2), 247-266.
- Lahey, J. (2016). Letting happiness flourish in the classroom [Blog post]. Retrieved from <https://well.blogs.nytimes.com>
- Layard, R., Hagell, A., (2015) *Healthy young minds: Transforming the mental health of children*. World Innovation Summit for Health, Qatar: Qatar Foundation
- Long, R. F., & Huebner, E. (2014). "Differential validity of global and domain-specific measures of life satisfaction in the context of schooling". *Child Indicators Research*, 7, 671-694.
- Lyubomirsky, S. (2001). Why are some people happier than others?, *Psychologist*, Vol. 56(3), 239-249.
- Lyubomirsky, S., Sheldon, K. M., & Schkade, D. (2005). "Pursuing happiness: The architecture of sustainable change". *Review of General Psychology*, 9(2), 111-131.
- Martin-Krumm, C., Fenouillet, F., Csillik, A., Kern, L., Besançon, M., Heutte, J. Diener, E. (2017). "Changes in emotions from childhood to young adulthood. *Child Indicators Research*", 11(2), 541-561. <http://dx.doi.org/10.1007/s12187-016-9440-9>.
- Mertoğlu, M. (2020). "Factors affecting happiness of school children". *Journal of education and training studies*, 8(3), 10-20.
- Meyers, D. G. (2002). *The pursuit of happiness: Discovering the pathway to fulfillment, well-being, and enduring personal joy*. New York: Harper Collins.
- Noddings, N (2003). "Happiness and education: Cambridge University Press.
- OECD (2017), *PISA 2015 Results (Volume III): Students' Well-Being*, OECD Publishing, Paris. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264273856-en>
- Padilla, R. (2005). "High-stakes testing and educational accountability as social constructions across cultures. In A. Valenzuela (Ed.), *Leaving children behind: How 'Texas-style' accountability fails Latino youth* "(pp. 249-262). Albany, NY: State University of New York Press.
- Park, N. (2004). "The role of subjective well-being in positive youth development". *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 591, 25-39.
- Pink, D. (2005). *A whole new mind*. New York: Riverhead Books.
- Raterink, G. V. (2002). "Why do some students succeed?". *American School Board Journal*, 189(2), 68-79.
- Reblin, M., & Uchino. B. (2008). Social and emotional support and links to physical health, *Current Opinions in Psychiatry*, 21(5), 201-205.

- Roth, R. A., Suldo, S.M., & Ferron, J.M. (2017). "Improving Middle School Students' Subjective Well-Being: Efficacy of a Multicomponent Positive Psychology Intervention Targeting Small Groups of Youth", 46(1), 21–41.
- Rotherham, A. & Willingham, D. (2009). "21st century skills: The challenges ahead". *Educational Leadership*, 67(1), 16-21.
- Salehi, K., & Golafshani, N. (2010). "Using mixed methods in research studies: an opportunity with its challenges". *International journal of multiple research approaches*, 4, 186 – 191. <https://doi.org/10.5172/mra.2010.4.3.186>.
- Reflexão e Crítica, 26(4), 663-670.
- Sezer, Ş. & Can, E. (2019). School happiness: A scale development and implementation study. *Eurasian Journal of Educational Research*, 79, 167-190.
- Sezer, S. & Can, E. (2020). School Happiness: A Grounded Theory. *Educational Policy Analysis and Strategic Research*, 15(1), 44-62.
- Sezer, S., & Ertug, C. A. N. (2019). "School happiness: A scale development and implementation study". *Eurasian Journal of Educational Research*, 19(79), 167-190.
- Sciences, 29 (2011), 1462-1471.
- Singh, A. (2014). Conducive classroom environment in schools. *International Journal of Science and Research*, 3(1), 387-392.
- Smith, C. (2010). "Choosing more mathematics: Happiness through work?" *Research in Mathematics Education*, 12(2), 99–116.
- Suldo, S. & Shaffer, E. (2008). "Looking beyond psychopathy: The dual-factor model of mental health in youth". *School Psychology Review*, 37(1), 52-68. doi:10.1177/0734282908330571.
- Talebzadeh, F., & Samkan, M. (2011). Happiness for our kids in schools: A conceptual model. *Procedia-Social and Behavioral*.
- Tenney, J.K. (2011). Factors Affecting the Happiness of Urban Elementary School Students: An Exploratory Study. [Doctoral dissertation, Southern Connecticut State University]. Database copyright ProQuest LLC. <https://www.proquest.com/docview/902633059>
- Tian, L., Zhao, J., & Huebner, E. S. (2015). School-related social support and subjective well-being in school among adolescents: The role of self-system factors. *Journal of Adolescence*, 45, 138-148.
- Vanleeuwen, M. C., Post, W. M., Van Asbek, W. F., Vander woude, H. V., Groot, S., & Lindeman, E. (2010). Social support and life satisfaction in spinal cord injury during and up to one year after inpatient rehabilitation, *Journal of psychology*, 4, 265- 271.
- Veenhoven, R. ۲۰۱۰. Greater happiness for a greater number. Is that possible and desirable? *Journal of happiness studies*, ۱۱ (۵), ۶۲۹-۶۰۵
- Wolk, S. (2008). Joy in school. *Educational Leadership*, 66(1), 8–15.

استناد به این مقاله: کمالی مهاجر، رضا، صالحی، کیوان، مقدم زاده، علی و جعفری، فاطمه. (۱۴۰۱). نشانیان مدرسه

شاد: مطالعه‌ای پدیدارشناسانه. فصلنامه روان‌شناسی تربیتی، ۱۸ (۶۳)، ۱۱۵-۱۴۷.

doi: 10.22054/jep.2023.63638.3489

Educational Psychology is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.